

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора,
професора кафедри військово-гуманітарних дисциплін
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут
Чорного Віталія Сергійовича
на дисертаційну роботу
НАБОВОЇ Анни Сергіївни
**«Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності
здобувачів вищої освіти: філософський вимір»**
Подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

Актуальність теми дисертації. У сучасних умовах філософською наукою і педагогічною практикою компетентної освіти накопичено значний досвід у ефективному використанні методів, прийомів і засобів наукового супроводу навчання здобувачів в ЗВО, проте актуальною проблемою філософської науки є осмислення ціннісних вимірів буття людини, її громадянського становлення, розвитку громадянської компетентності і відповідальності перед суспільством, що ґрунтується на засадах прав і обов'язків громадянина в умовах відстоювання незалежності української держави від агресора.

В умовах загрози українській державності і викликів сьогодення українська спільнота як ніколи потребує згуртованості і стійкості на довгі роки, що значно розширює предметне поле філософського розгляду проблеми. Відтак значно зростає роль ціннісних чинників громадянського єднання, що знаходить відображення в потребі опрацювання багатьох аспектів на рівні аксіологічної філософської теорії та методології. Аналіз фахової літератури свідчить про наявність різних теорій, підходів, досвіду соціальних і особистісних практик громадянського навчання і розвитку громадянської компетентності здобувачів, як мети сучасної гуманістично орієнтованої педагогічної практики, що здійснюється освітніми засобами відповідно до сучасних соціальних і процесуальних освітніх умов.

Разом з тим, попри значні досягнення сучасної філософської науки у контексті освітніх викликів сьогодення, актуальною залишається проблема модернізації сучасної вищої освіти, у якій недостатньо використано методологічний потенціал аксіологічної, критичної та рефлексивної складових частин філософії, зокрема в розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти, що засвідчує доцільність філософського обґрунтування аксіологічної детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти.

Таким чином, тема обрана для наукового дослідження А. С. Набоковою є актуальною та своєчасною.

Вагомість дослідження підкреслюється тим, що дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної роботи науково-дослідної роботи факультету суспільно-гуманітарних наук і права МДПУ імені Богдана Хмельницького в межах комплексних тем кафедри соціології та філософії «Аксіологічні засади модернізації стратегій сучасної вищої освіти України» (ДРК № 0121U108573) 2021–2025р.р.; «Етнічні спільноти і спільність як запорука

консолідації в боротьбі з рашистською ідеологією та збройною агресією» (ДРК № 0123U103115) 2023-2025р-р; плану науково-дослідної роботи факультету фізичної культури, спорту та психології в межах комплексної теми кафедри психології «Психологічні засади актуалізації ресурсності та життєстійкості особистості: концептуалізація та розвиток» (ДРК № 0121U110568) 2021–2023 рр.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їхньої достовірності та новизни

Авторкою отримані результати, які сприяють вирішенню важливої науково-практичної задачі. Дисертанткою здійснена розробка філософсько-освітньої експлікації аксіологічної детермінанти як імператива розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти, що ґрунтується на принципах зв'язку теорії із соціальною практикою, цілепокладанні, системності, інтегративності та послідовності реалізації ідей, принципів, чинників і засобів освітньо-педагогічних впливів.

Удосконалено та доповнено методи систематизації і критичного аналізу досліджень проблеми розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти, як актуального предмету міждисциплінарних досліджень соціальних і гуманітарних наук, виявлені ефективні стратегії її вирішення; репрезентовано низку концептуально-теоретичних засад розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти та особливостей науково-філософського супроводу цього процесу у вітчизняних ЗВО;

Набули подальшого розвитку освітні підходи до імплементації аксіологічної детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти під час створення нового знання та його практичного застосування, що ґрунтується не лише на ціннісному підході в педагогіці, а й на гуманістичних ціннісних орієнтаціях, які забезпечують активність реалізації системи громадянських цінностей в освітньо-педагогічному процесі в ЗВО.

Достовірність отриманих даних та новизна наукових положень і результатів визначає обґрунтованість висунутих дисертантом наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Практична цінність роботи

Практичне значення дисертаційної роботи витікає з теоретичних узагальнень зроблених автором і визначається тим, що результати дослідження сприяють поглибленому розумінню принципів і закономірностей розвитку громадянської компетентності здобувачів і зумовленої ціннісно-сміисловою детермінантою поведінки в громадянському суспільстві. Положення дослідження розширюють можливості наукового супроводу розвитку громадянської компетентності здобувачів до філософського світорозуміння, надають аксіологічній детермінанті критеріальної переконливості філософської рефлексії для гуманістичного змістового наповнення і педагогічного моделювання процесів особистісного і соціального розвитку здобувачів вищої освіти.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для організації освітнього процесу розвитку громадянської компетентності здобувачів в закладах вищої освіти, а також під час розробки навчально-методичних посібників та у самоосвітній діяльності здобувачів.

Отримані в дисертаційному дослідженні результати були апробовані та застосовувалися під час викладання низки освітніх компонентів у МДПУ

імені Богдана Хмельницького. Матеріали дослідження можуть стати підґрунтям створення методичних посібників для здобувачів закладів вищої освіти.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності

Дисертаційне дослідження Набокової Анни Сергіївни містить категоріальну основу дослідження, відповідний науковий апарат. У вступі авторка окреслює актуальність проблеми, обраної для наукового пошуку, подає об'єкт, предмет, мету, визначає завдання дослідження, методологію та інші елементи наукового апарату, що є логічними та взаємообумовленими.

Метою роботи є визначення та обґрунтування конструктивного потенціалу аксіологічної детермінанти розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти під час професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Мета роботи авторкою досягнута.

У першому розділі дисертантка приділила значну увагу аналітичному огляду проблематики і предметного поля філософського дискурсу розвитку громадянської компетентності здобувачів засобами вищої освіти, стану і рівню сучасних підходів до вивчення феномену громадянської компетентності у структурі компетентнісно орієнтованого соціально-гуманітарного знання та педагогічного супроводу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти в ЗВО. Визначено поточний стан і наявні проблеми у впровадженні концепції розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти.

Встановлено, що громадянська компетентність здобувачів вищої освіти розглядається сучасною філософією як системний освітній актив і ресурс, а соціально-філософська рефлексія історії та теорії розвитку громадянської компетентності вказує на освітні впливи і системні ціннісні трансформації, які сприяють переходу соціальної системи на новий якісний рівень та активізують взаємодію між різними соціальними групами. Обґрунтована стратегічна важливість соціальних та громадянських компетенцій в освіті. Встановлено ключові елементи набуття цих компетенцій, розглянуті актуальні методологічні підходи до розвитку громадянської компетентності здобувачів, як засобу протидії загрозам та викликам сучасності, визначено актуальні методологічні підходи до опрацювання проблеми розвитку громадянської компетентності під час навчання у закладах вищої освіти України, як важливу умову для успішної демократизації та згуртування українського суспільства, особливо в контексті російської агресії та триваючої війни.

У другому розділі дисертаційного дослідження розкривається ціннісний потенціал аксіологічної філософської рефлексії у контексті розвитку громадянської компетентності.

Встановлено, що аксіологічний вимір філософського підходу може сприяти створенню нового знання, а використання його у практиці громадянської освіти і розвитку громадянської компетентності через імплементацію до педагогіки, зосереджує педагогічні дослідження на гуманістичні орієнтації і надає активності усім ланкам системи збереження, трансляції та відтворення громадянських цінностей засобами вищої освіти.

Доведено, що функціональне поле філософії передбачає формування методологічного інструментарію, який може виступати як системотвірний чинник в організації діяльності суб'єктів педагогічного процесу та в їхньому ставленні до

предметів усвідомлення, що розгортається навколо змісту і значущості норм, правил, ідеалів, цінностей громадянського єднання.

Встановлено, що аксіологічне детермінування процесу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти має за мету розвиток повноцінного громадянина, який поєднує збереження національної ідентичності з розвиненою ноосферною свідомістю, високою духовністю та мораллю. Такий громадянин володіє критичним і плюралістичним мисленням, є патріотичним і толерантним, а також має інші особистісні якості, що забезпечують усвідомлену та відповідальну побудову відносин з державою, суспільством та іншими громадянами.

Визначено, що аксіологічний підхід в педагогіці уможливорює розгляд розвитку громадянської компетентності Homo educandus як суспільної цінності та націлює моделювання громадянської освіти здобувачів на гармонійний, цілісний, вільний розвиток громадянської свідомості і культури особистості. Сутнісними характеристиками становлення громадянина в сучасних умовах авторкою визначено: функціональну грамотність у соціальній сфері (громадянські компетенції), розвинену комунікативну культуру та ключові особистісні якості, такі як громадянськість, патріотизм, толерантність та інтернаціоналізм. Це означає, що формування громадянської компетентності здобувачів реалізується не довільним вибором компетентностей, освітніх компонентів і програмних результатів, а за «культурним кодом» всебічно розвиненої, гармонійної особистості, яка орієнтується у професіоналізмі на інтелект, етику і духовність, що логічно вказує на необхідність розгляду моделей та практичного досвіду імплементації аксіологічних засад до освітнього процесу розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти.

Третій розділ дисертаційного дослідження містить інформацію про особливості аксіологізації компетентісного навчання як першочергово культурного та соціально-політичного процесу, що передбачає цілеспрямовану, скоординовану та наполегливу діяльність зі створення нової системи сенсів та цінностей розвитку громадянської культури здобувачів у громадянсько-освітніх і громадянсько-компетентісних вимірах. Аналізом матеріалів наукових джерел, авторкою виявлено комплекс аксіологічних чинників сприяння розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти, як: можливостей, закладених до чинного процесу аксіологічного супроводу розвитку громадянської компетентності в ЗВО; незадіяних потенційно реальних можливостей аксіологічного впливу на активізацію набуття громадянських компетентностей здобувачами; нових можливостей експлікації аксіологічного знання для удосконалення розвитку громадянської компетентності під час навчання. Достатньо повно висвітлено потенціал голістичного підходу до дослідження розвитку громадянської компетентності, що запобігає імплементації у навчання окремих елементів модернізації замість поєднання усіх векторів громадянської освіти та обґрунтовується необхідність визнання аксіологічної детермінанти для особистісного вибору здобувача вищої освіти власної ціннісно-сміслової системи, що постає підґрунтям розвитку громадянської компетентності, смислогенезу освітніх траєкторій та емерджентом розгортання громадянських якостей в суспільному житті.

Під час виконання завдань дослідження дисертанткою встановлено, що ключовими філософськими вимірами для реалізації аксіологічного підходу до розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти мають стати такі, що передбачають:

- створення нового знання та його практичне застосування, що ґрунтується не лише на ціннісному підході в педагогіці, а насамперед на гуманістичних ціннісних орієнтаціях, які забезпечують активність усіх рівнів ціннісної системи;

- розуміння аксіологічного виміру як засадничої категорії педагогічної філософії та її методологічного інструментарію, що виступає системотвірним чинником в організації діяльності суб'єктів педагогічного процесу та їхнього ставлення до предметів усвідомлення, розкриваючи зміст і значущість норм, правил, ідеалів і цінностей, які регулюють взаємодію в педагогічній сфері;

- введення дослідницького регулятиву, що полягає в ціннісно-смысловому ставленні людини до світу як духовно-моральному, цілісному погляді на становлення особистості як громадянина в єдності соціального та індивідуального;

- включення до дослідницького поля екзистенціальних феноменів, таких як сенс життя, переживання, ідеал, духовність, віра, та орієнтація досліджень на вивчення конкретної людини в її специфічних культурних умовах життя, у повсякденних формах існування, включаючи освіту як невід'ємний атрибут людського буття.

Виходячи з проведеного системного аналізу чинників актуальних видозмін суспільного життя, дисертантка робить слушний висновок, щодо доцільності залучення концепту громадянської згуртованості як інтегрованої характеристики системного розвитку громадянської ідентичності, громадянської компетентності і громадянської відповідальності задля зростання рівня соціальної довіри і взаємодії в українському суспільстві.

Висновки до розділів та загальні висновки відображають основні результати дослідження, розв'язання поставлених завдань та досягнення визначеної мети.

У своїй роботі дисертантка дотримується принципів академічної доброчесності, що відчувається з тексту роботи та підтверджено офіційною довідкою, яка засвідчує, що робота перевірена програмою антиплагіат.

Дисертаційна робота має класичну структуру, складається зі вступу, трьох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел. За структурою, мовою та стилем викладення дисертація виконана на належному науковому рівні. Якість і повнота змісту, а також оформлення відповідають вимогам до оформлення дисертації, які висуваються до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії (Наказ МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», зі змінами згідно наказу МОН № 759 від 31.05.2019 року). Зміст дисертації відповідає вимогам освітньо-наукової програми 033 Філософія.

Позитивне враження справляє кількість публікацій, що наявні в авторки (вісім позицій), у тому числі, й в іноземних виданнях, що відповідає сучасним вимогам до написання даного типу робіт, а також достатньо широка апробація матеріалів на науково-практичних конференціях.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи

Статі Набокової А. С. та доповіді на науково-практичних конференціях різних рівнів, публічно обговорювалися, відображають основні результати дослідження, розкривають теоретичні і практичні аспекти вирішення проблеми, яка досліджується. Основні положення і результати дисертаційної роботи опубліковані у восьми одноосібних працях, серед яких: три статті у наукових фахових виданнях України, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних; дві статті в іноземних наукових періодичних виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних; три публікації – в тезах наукових доповідей, опублікованих у збірках матеріалів конференцій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи:

Загалом, оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження А. С. Набокової, вважаємо за потрібне висловити певні зауваження і побажання, з яких окремі дискусійного характеру:

1. На нашу думку, аналіз роботи засвідчує її філософсько-освітнє спрямування, в той час як змістова складова теми містить значно ширший спектр можливостей теоретичного характеру щодо аналізу соціального тла загальнокультурних тенденцій громадянського становлення здобувачів.

2. Дисертантка опрацювала достатню кількість літературних джерел, аналіз яких наведено в різних розділах дослідження. Проте, не завжди цей аналіз супроводжується авторською оцінкою сформульованих різними вченими положень та висновків.

3. Дослідження проведено у межах обраних чотирьох основних методологічних підходів і низки методів. У розділі «Матеріали і методи дослідження» доцільно було б більш детально пояснити їхній вибір і надати коротку характеристику застосування.

4. У розділі I авторка достатньо ґрунтовно аналізує спрямування міждисциплінарних досліджень щодо тенденцій розвитку громадянських цінностей сучасного студентства, зокрема, в країнах розвиненої демократії. На нашу думку, було б доцільно вказати, яким чином відрізняються підходи до аксіологічного супроводу розвитку громадянської компетентності в країнах з авторитарним політичним режимом.

5. У розділі II авторка наголошує на значущості філософської аксіології для дослідницького поля педагогіки щодо ціннісно-сміслових екзистенціальних феноменів, оскільки «саме аксіологічна детермінанта єднає культурно-освітній простір» (с. 134), проте не розкриває у який спосіб і якими засобами освітній простір долає виклики часу щодо завдання розвитку громадянської компетентності особистості здобувачів.

6. В анотації до роботи авторка зазначає, що «через аксіологічний вимір процес становлення громадянської компетентності особистості експліковано в: єдності соціального, громадянського та індивідуально-особистісного; розкритті потенціалу культурно-освітнього простору; його ролі в розширенні векторів вибору особистістю індивідуальної культурно-освітньої траєкторії громадянського зростання» (с. 4). На нашу думку, робота виграла б, якби авторці вдалося лаконічно показати це, наприклад, у вигляді схеми.

7. Дослідження спирається на широкий сучасний методологічний апарат, що потребує особливої уваги для уникнення можливих термінологічних

розбіжностей. Зокрема, авторка засвідчує у роботі множинність тлумачення категорії громадянської компетентності без належної термінологічної уніфікації. Це, звичайно, ускладнює дослідження і призводить до фрагментарності висновків. На нашу думку, було б доцільно уніфікувати назви термінів. Текст дисертації містить незначні граматичні, стилістичні та технічні помилки.

Вважаємо, що висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову цінність та практичну значимість результатів і загалом не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи Набокової А. С.

Загальний висновок про дисертаційну роботу

Дисертаційна робота «Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: філософський вимір», подана до захисту Набоковою Анною Сергіївною, є новим науковим досягненням, яке виконане самостійно.

Власний внесок авторки чітко визначений та дозволяє оцінити роль здобувача у науковому результаті. Дисертація є вагомим внеском до подальшого розвитку філософської науки та аксіологічних засади освітнього процесу, що наразі відображає філософсько-гуманістичну парадигму сучасної освіти.

Загальний аналіз роботи дає підстави констатувати, що тема дисертації є актуальною, а її результати можуть мати широке застосування в освітньому процесі розвитку громадянської компетентності здобувачів ЗВО, як вагомому і вкрай актуального на сучасному етапі чинника сталого розвитку українського суспільства.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що за своєю актуальністю, значним обсягом дослідження, науковою новизною, достовірністю одержаних результатів, обґрунтованістю висновків, оформленням роботи, дисертація Набокової Анни Сергіївни «Аксіологічна детермінанта розвитку громадянської компетентності здобувачів вищої освіти: філософський вимір» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. та «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 502 від 19 травня 2023 р., а її авторка Набокова Анна Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри військово-гуманітарних дисциплін
Військового інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут

Віталій Чорний